

Данијела С. Петровић¹
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за психологију
Бојана М. Димитријевић
Земунска гимназија

UDK - 371.12:159.9-051(497.11)"2011" ;
371.14/15:159.9-051(497.11)"2011"
Оригинални научни рад
НВ. LXII 3. 2013.
Примљен: 27. V 2013.

КАКО ШКОЛСКИ ПСИХОЛОЗИ У СРБИЈИ ВИДЕ СВОЈУ ПРОФЕСИОНАЛНУ УЛОГУ?

Апстракт У овом истраживању настојали смо да установимо како школски психолози у Србији виде своју професионалну улогу у контексту реформе образовања и законских промена. У истраживању је учествовало 105 школских психолога из основних школа са територије Србије. Подаци о различитим аспектима улоге психолога прикупљени су помоћу упитника. Као изузетно значајне делатности школског психолога процењене су индивидуално и групно саветовање ученика, професионално усавршавање, сарадња са родитељима и помоћ у учењу и подршка развоју ученика. Школски психолози сматрају да у свом раду да више времена треба да посвете управо оним делатностима које су оценили као изузетно значајне. Као специфично психолошке делатности, психолози издвајају психолошку процену, индивидуално и групно саветовање и пружање консултативних услуга. На основу добијених резултата може се закључити да школски психолози као најзначајније делатности у свом раду перципирају управо оне делатности које су у Правилнику о програму свих облика рада стручних сарадника из 2012. године наведене као специфични стручни послови за психологе у образовању. Уједно то су делатности којима испитивани школски психолози желе да посвете највећи део радног времена, што показује да нови правилних одговара актуелним потребама школских психолога.

Кључне речи: улога психолога, школски психолози, делатности, самопроцена, образовање.

HOW SCHOOL PSYCHOLOGISTS SEE THEIR PROFESSIONAL ROLE?

Abstract In this research we tried to determine how school psychologists in Serbia perceive their professional role in the context of the educational reforms and legal changes. The sample included 105 elementary school psychologists from Serbia. The data were gathered by the use of a questionnaire. Individual and group counseling were estimated as the most important activities of a school psychologist. Then follow professional in-service training, cooperation with parents and assistance in studying together with supporting the development of the student. School psychologists think that they should pay more attention to the activities labeled as the most important. As a specifically psychological the respondents stressed psychological assessment, individual and group counseling and consultancy services. Based on the obtained results it can be concluded that school psychologists perceive as the most important those activities which are cited in the Regulations of All Forms of Work of Professional School Counselors from 2012 as specific expert activities of psychologists in education. At the same time these are the activities to which the psychologists want to devote most of their working time, which

¹ dspetrov@f.bg.ac.rs

means that the new Regulations meet the current needs of the psychologists.

Keywords: *role of psychologist, school psychologists, activities, self-assessment, education.*

КАК ШКОЛЬНЫЕ ПСИХОЛОГИ В СЕРБИИ ОТНОСЯТСЯ К СВОЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РОЛИ

Резюме *В этом исследовании мы стремились определить, какой школьные психологи в Сербии видят свою профессиональную роль в контексте реформы образования и законодательных изменений. В исследовании приняли участие 105 школьных психологов, работающих в основных школах в Сербии. Данные по различным аспектам роли психологов были собраны с использованием анкеты. Как очень важные виды деятельности психолога в анкетах приводятся индивидуальные и групповые консультации, профессиональное усовершенствование, сотрудничество с родителями, помощь в обучении и поддержка в развитии учащихся. Школьные психологи считают, что в своей работе большую часть времени должны посвятить именно тому, что расценивается как исключительно важные виды деятельности. В качестве чисто психологической деятельности, психологи приводят психологическую оценку, индивидуальные и групповые консультации и консультационные услуги. На основании полученных результатов можно сделать вывод, что школьные психологи в качестве наиболее важных видов деятельности воспринимают именно те виды деятельности, которые в Программе по всем видам работы сотрудников из 2012 года указаны как виды основной профессиональной деятельности психологов в области образования. Это те же виды деятельности, которым анкетированные школьные психологи уделяют самую большую часть рабочего времени, что указывает на факт, что новая программа соответствует актуальным потребностям школьных психологов.*

Ключевые слова: *роль психологов, школьные психологи, деятельность, самооценки, образование.*

Увод

У свету је у последњој деценији дошло до редефинисања улоге школских психолога и психолога у образовању како би се задовољиле актуелне потребе друштва. Према документима које је усвојила Мрежа европских психолога у образовном систему², улога психолога у образовању описује се поређењем са лекарима опште праксе у здравственом систему, при чему је основни задатак психолога у образовању да обезбеди повезаност између сектора менталног здравља, образовног сектора и сектора социјалне заштите (NEPES, 2010a и 2010b). Улога психолога у области образовања сагледава се у контексту постулата прописаних Конвенцијом о правима детета, потреба конкретног друштва, као и стандарда ЕУ 2020 којим су одређени јасни циљеви обухвата образовањем на нивоу Европе. Главна подручја рада

² Network of European Psychologists in the Education System (NEPES)

психолога у образовању су превентивни рад, интервенција и евалуација, у сарадњи с појединцима, групама, школом и образовним системом у целисти, док се основне активности и пракса карактеристичне за психологе у образовном систему односе се на: (1) помоћ деци да се прилагоде школској средини у различитим фазама развоја; (2) помоћ при формирању позитивног става према школи и образовању; (3) пружање помоћи ученицима да развијају здраве, балансиране животне стилове у раном узрасту; (4) идентификовање проблема у понашању, тешкоћа у учењу, помоћ у конципирању одговарајућих програма за образовање и помоћ ученицима да се носе са сопственим тешкоћама и остваре пун потенцијал, као и да избегну негативне ставове према образовању; (5) помоћ у идентификовању и превенцији тешкоћа у области понашања и менталног здравља, као и недостатака социјалних вештина и подршка у њиховом развијању; (6) помагање ученицима који имају породичне тешкоће, жртве су дискриминације или потичу из социјално депривираних средина (NEPES, 2010b).

Нешто другачије виђење улоге школског психолога среће се у Сједињеним Америчким Државама. С обзиром на актуелну ситуацију у САД, главни задатак школских психолога је повезивање образовног сектора и сектора менталног здравља кроз пружање интегрисаних, координисаних, доступних и приступачних услуга (NASP, 2003b према Ehrgardt-Padgett и сар., 2004). Како би се повећала ефикасност пружања услуга, Национално друштво школских психолога³ у САД се залаже за померање фокуса рада са психолошке процене ка интервенцији и евалуацији интервентних и превентивних програма. Такође, истиче се и потреба за систематским прикупљањем, проценом података и доношењем одлука базираних на савременим научним *сазнањима*, што је у складу са идејом о психологу као научнику-практичару (Ehrgardt-Padgett и сар., 2004, NASP, 2010). Уместо нагласка на раду са појединцима, фокус се помера на пружање консултативних услуга групама, школама, па и широј заједници (Curtis и сар., 2004; Ehrgardt-Padgett и сар., 2004), као и развој превентивних програма у области менталног здравља (примарна превенција, редукција ризика, ране интервенције, па и третмани). Промовише се и пракса заснована на сарадњи и партнерству са другим стручњацима, мрежом школских психолога, али и са породицом и широм културном заједницом. Такође, указује се и на потребу за стицањем нових теоријских и практичних знања уз супервизију, али и за ангажовањем школских психолога из мањинских група (Ehrgardt-Padgett и сар., 2004).

У нашој средини, Закон о основама система образовања и васпитања донет 2009. године, између осталог, регулише и улогу психолога у образовању. Према овом правном акту, психолог својим компетенцијама,

³ National Association of School Psychologists (NASP)

саветодавним и другим облицима рада унапређује образовно-васпитни рад и сарадњу са родитељима, прати остваривање стандарда постигнућа, пружа подршку наставном кадру, помаже у развијању индивидуалних образовних планова, пружа помоћ ученицима, родитељима и наставницима када су у питању значајна питања за образовање и васпитање и развој професионалне каријере ученика (Закон о основама система образовања и васпитања, 2009, чл. 119). Поред тога, измене које су садржане у овом закону дају нови оквир раду школских психолога и то тако што се проширује број циљних група са којима психолози треба да остваре професионалну сарадњу и отвара се читав низ нових тема које захтевају стручно укључивање психолога. Неке од њих су подршка инклузивном образовању, израда индивидуалних образовних планова и њихово праћење, превенција насиља, описно оцењивање, израда тестова знања, самоевалуација школа и припрема за екстерну евалуацију, препознавање „учења како се учи“ као важне компетенције у оквиру школских програма и оснаживање наставника да раде на развијању ове компетенције код ученика, подизање мотивације за учење, подстицање родитељске партиципације и ангажовање у области професионалне оријентације (Ковач-Церовић, 2010). Наведене новине траже и промену типа ангажмана школских психолога. Поред традиционалног индивидуалног рада с учеником или родитељем, неопходно је да се школски психолози појачано ангажују у тимском раду, у обуци наставника, родитеља, ученика, у пружању професионалне подршке директорима, у успостављању партиципативних механизма у школи, као и у истраживању промена на школском нивоу (Ковач-Церовић, 2010).

Најновији законски документ који регулише рад психолога у образовању је Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника из 2012. године. Овај правни акт први пут прецизно дефинише улогу психолога у основном образовању са становишта задатака, области рада, стручних послова које психолог у образовању обавља, као и препорука за рад. Психолози овим правилником добијају могућност да се опредељују у односу на приоритете рада и у односу на потребе конкретне установе у одређеном тренутку, као и да одабирају оптималне методе за рад. Значајна новина, која је у складу са тенденцијама које постоје у земљама Европске уније и САД, односи се и на препоруку да се рад психолога заснива на наглашавању превентивних активности (кроз пружање директне подршке ученицима и њиховом развоју и напредовању), као и на тимском раду са другим учесницима школског живота. Као стручни послови који су специфични за психологе у образовању издвајају се: 1. психолошка процена и примена стандардизованих психолошких мерних инструмената; 2. психолошка превенција и едукација; 3. психолошко саветовање; 4. психолошко истраживање и евалуација. На тај начин се доприноси прецизирању и разграничавању улоге психолога

у односу на улоге других стручних сарадника у образовним институцијама (Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника, 2012).

Са редефинисањем улоге психолога у образовању како би се задовољиле ургентне потребе друштва јавља се и потреба да се испита како сами психолози сагледавају своју професионалну улогу, која очекивања имају у односу на њу, као и каква очекивања у погледу улоге школских психолога имају и други актери у образовању. У наставку рада приказаћемо резултате новијих истраживања у овој области. С обзиром на разлике у образовним системима појединих земаља, ова истраживања баве се различитим аспектима улоге психолога. Џеклин Агреста је испитивала на који начин се разликују улоге школског психолога, социјалног радника и школског саветника у Сједињеним Америчким Државама (Agresta, 2004). Резултати овог истраживања показују да школски психолози највећи део времена проводе у психометријском тестирању (24,83%), писању извештаја (15,70%), као и консултацијама с наставницима и администрацијом школе (10,73%), а мање у индивидуалном саветовању (7,38%), док су све остале делатности знатно мање заступљене (испод 5%). С друге стране, они би желели да статистички значајно мање времена проводе у психометријском тестирању и писању извештаја (15,70% и 8,70%), а значајно више у индивидуалном саветовању (11,86%). Агреста сматра да психолози управо због свог јединственог образовања махом и проводе време у психометријском тестирању и писању извештаја, те да свесни реалности да ће то бити доминантна делатност не прижељкују много више ангажовања у индивидуалном саветовању (Agresta, 2004). Истраживање Гилмана и Габријелове показало је да сами психолози истичу потребу за учесталијим ангажманом у групном и индивидуалном саветовању, раду са децом која нису идентификована као деца са посебним потребама, као и у раду на развијању курикулума. Истовремено, сматрају да психолошка процена и рад са децом са посебним потребама треба да остану на истом нивоу, а такође сматрају да није потребно више интервенција у кризним ситуацијама него што су већ заступљене у њиховом раду (Gilman & Gabriel, 2004). Британске ауторке Ештон и Робертс (Ashton & Roberts, 2006) покушале су да утврде које аспекте улоге школског психолога вреднују сами психолози, као и који су то аспекти које сматрају јединственим у односу на друге професије. У исто време оне су тражиле одговор на питање које аспекте улоге психолога вреднују и јединственим сматрају координатори за образовање деце са посебним потребама у самим основним школама. Сами психолози су углавном давали одговоре који су се односили на мењање перспективе школског особља (позитивније сагледавање ученика, довођење у питање предрасуда и сл.). Они су такође истицали значај контакта одговарајућег психолога са школом, али пре свега као особе која је добро упућена у прилике у самој школи и која је део школског тима.

Анализа је такође указала да консултанти више вреднују традиционалну улогу психолога као особе која пружа стручне савете особљу, док сами психолози вреднују улогу консултанта који помаже запосленима у школи да дођу до сопствених решења (Ashton & Roberts, 2006). У Данској је изведено истраживање које осветљава како психолози у образовању виде своју улогу и своје компетенције у тој земљи. Резултати истраживања показују да је појединим делатностима додељен статус веома значајних. Међу њима су тешкоће у учењу, развој, социјално-емоционалне реакције, сарадња са наставницима и родитељима и познавање психолошких метода (Glaesel, 2003). У нашој земљи реализовано је квалитативно истраживање у којем је испитивано како се опажа улога психолога у школском контексту. На основу дубинских интервјуа који су спроведени са школским психолозима, ученицима, родитељима и наставницима и анализе садржаја добијених наратива утврђено је да се психолог готово по правилу позиционира као „неко ко решава проблем“. Док је за психологе главни аспект њихове улоге подршка ученицима, родитељи и ученици психолога виде као особу која решава „све проблеме везане за школу и образовање“, а наставници као некога ко се ангажује у проблемима који се тичу „односа наставника и ученика“ (Petrović & Jovanović, 2011). Колико нам је познато, у нашој средини до сада није било квантитативних истраживања која би подразумевала да се сами психолози у образовању изјашњавају о различитим аспектима сопствене улоге, као и да процењују свој положај у образовним институцијама.

Проблем и циљеви истраживања

У Србији је у току реформа образовања која има за циљ да наш образовни систем буде усклађен са принципима на којима се заснивају образовни системи развијених друштава, а најпре Европске уније. Смисао овакве реформе је у намери да се повећа праведност, ефикасност и квалитет образовања (Ковач-Церовић, 2010). Овако прокламовани циљеви подразумевају повећани ангажман школских психолога на свим пољима и редефинисање улоге коју је школски психолог имао. Овим истраживањем настојимо да сагледамо какву представу о свом положају у школи и улози психолога имају сами психолози, као важни актери тренутних и будућих промена у образовању. Основни циљ истраживања је да се утврди каква је самоперцепција улоге психолога – стручног сарадника у основном образовању. Специфични циљеви односе се на утврђивање: (1) релативног значаја сваке од делатности психолога (које делатности психолози опажају значајним и у којој мери), (2) заступљености појединих делатности (у којим делатностима би психолози желели да буду у већој мери ангажовани) и (3) делатности које су специфичне за професију психолога.

Тип истраживања, инструмент и процедура

Примењена је систематска неекспериментална метода, а истраживање је експлоративног типа. За потребе испитивања самопроцене положаја и улоге психолога-стручних сарадника у образовању конструисан је упитник који је прелиминарно тестиран на пригодном узорку. Поред основних података, података о радној историји, образовању и професионалном усавршавању, упитник садржи питања груписана у шест тематских целина: *делатности психолога, сарадници, наставници, ученици, родитељи, положај/статус у колективу и процена оптерећења* (Петровић и Димитријевић, 2011). Овако конципиран инструмент омогућава прикупљање различитих врста података и стицање свеобухватне слике о томе како психолози у образовању виде свој положај и улогу. Финална верзија упитника је већини испитаника дистрибуирана у електронској форми на имејл адресе школа и личне имејл адресе у мају и јуну 2011. године. Мањем броју испитаника упитник је уручен на 59. научно-стручном скупу психолога Србије. У овом раду приказани су резултати који се односе на тематску целину *делатности психолога*, а који обухватају процену значаја различитих делатности, процену жељеног ангажовања у свакој од њих и издвајање оних које су специфичне за психологе.

Карактеристике узорка

Узорак је у овом истраживању био пригодан и чинило га је 105 испитаника, психолога – стручних сарадника запослених у основним школама у Србији. У узорку је заступљено 94,3% особа женског пола и 5,7% особа мушког пола, старости између 25 и 64 године. Просечна старост испитаника је 41,21 годину, а стандардна девијација износи 10.43. У погледу заступљености испитаника према регионима Србије, 31,1% чинили су испитаници из Војводине, 18,4% из Београда, 14,6 % западне Србије, 11,7% из источне и 24% из јужне Србије. Испитаници су у већем проценту припадници градске популације (73,3%), а мањи број чине испитаници из сеоских средина (26,7%). Просечан радни стаж на месту стручног сарадника у образовању износи 12,44 године, док је стандардна девијација 9.05. Испитаници су на месту стручних сарадника запослени између два месеца и 34 године.

Резултати

Перцепција значајности појединих делатности школског психолога

Да бисмо утврдили како психолози у нашем образовном систему сагледавају различите делатности које свакодневно обављају, од њих смо тра-

жили да се о значајности сваке од двадесет наведених делатности изјасне на скали од 1 до 5. Добијени подаци су приказани у табели 1. и указују на то да се делатности *индивидуално и групно саветовање ученика, професионално усавршавање, сарадња са родитељима и помоћ у учењу и подршка развоју* сматрају делатностима од изузетног значаја за рад психолога у школи (процењена значајност између 4.5 и 5).

Табела 1: Процена значајности појединих делатности

Делатност	M	SD	Min.	Max.
Индивидуално и групно саветовање ученика	4.73	.46	3	5
Професионално усавршавање	4.73	.46	3	5
Сарадња са родитељима	4.58	.65	2	5
Помоћ у учењу и подршка развоју	4.50	.62	3	5
Психолошка процена (процена способности, особина личности и сл.)	4.40	.67	2	5
Конципирање и спровођење превентивних програма	4.32	.80	2	5
Евалуација сопственог рада	4.30	.72	2	5
Развој инклузивне праксе и израда ИОП-а	4.10	.81	2	5
Професионална оријентација и саветовање	4.07	.84	2	5
Пружање консултативних услуга (наставници, директори, педагошки асистенти и сл.)	3.99	.75	1	5
Конципирање и извођење истраживања у оквиру школе	3.91	.86	2	5
Сарадња са другим институцијама (центар за социјални рад, факултет и сл.)	3.91	.81	2	5
Рад на школским пројектима	3.85	.81	2	5
Организација едукација за друге запослене	3.64	.87	1	5
Руковођење/учествовање у раду стручних тела школе	3.61	.90	1	5
Самовредновање рада школе	3.52	.91	1	5
Обучавање наставника приправника	3.50	.86	1	5
Израда/учешће у изради годишњег плана рада школе, школског програма и развојног плана школе	3.41	.96	1	5
Израда извештаја о раду	3.25	.97	1	5
Израда наставних планова и програма	3.08	.97	1	5

Највећи број делатности психолози опажају као веома значајне делатности (процењена значајност између 3.5 и 4.5). Ту спадају *психолошка процена, конципирање и спровођење превентивних програма, евалуација сопственог рада, развој инклузивне праксе и израда ИОП-а, професионална*

оријентација и саветовање, пружање консултативних услуга, конципирање и извођење истраживања, сарадња са другим институцијама, рад на школским пројектима, организација едукација за друге запослене, руковођење/учествовање у раду стручних тела школе, самовредновање рада школе и обучавање наставника приправника. Као умерено значајне делатности (процењена значајност између 2.5 и 3.5) процењене су следеће три делатности: израда/учешиће у изради годишњег плана рада школе, школског програма и развојног плана школе; израда извештаја о раду и израда/учешиће у изради наставних планова и програма. Прегледом табеле 1. може се уочити јасан тренд опадања значајности, пошавши од традиционалних делатности психолога за које су стекли одговарајуће образовање ка онима које могу да обављају и други запослени у школама.

С обзиром на то да су претходна истраживања показала да психолози углавном не користе целу скалу када процењују значајност појединих делатности, други начин да стекнемо увид у то које делатности процењују као најзначајније у свом професионалном ангажману био је да се определе за најзначајнију делатност.

Табела 2: Делатност коју психолози процењују као најзначајнију

Делатност	f	%
Индивидуално и групно саветовање ученика	66	64,1
Помоћ у учењу и подршка развоју	16	15,2
Психолошка процена (процена способности, особина личности и сл.)	9	8,7
Конципирање и спровођење превентивних програма	3	2,9
Професионална оријентација и саветовање	2	1,9
Професионално усавршавање	2	1,9
Сарадња са родитељима	2	1,9
Развој инклузивне праксе и израда ИОП-а	2	1,9
Рад на школским пројектима	1	1
Укупно	103	100

Подаци из табеле 2. указују на то да је далеко најзначајнија делатност психолога *индивидуално и групно саветовање ученика*, за шта се определило преко 64% испитаника. У знатно мањој мери испитаници су се опредељивали за *помоћ у учењу и подршку развоју* (15,2%) и *психолошку процену* (8,7%). Све остале делатности су минимално заступљене, а многе од делатности се уопште нису ни појавиле на овој листи. Збирно посматрано, мање од 12 % психолога се определило за неку од других делатности.

Даља анализа података показала је да радни стаж негативно корелира са значајем који се придаје делатности професионалне оријентације и саветовања ($r = -0.331$; $p < 0.001$), као и са делатностима сарадње са другим институцијама ($r = -0.223$, $p < 0.05$). Што су школски психолози искуснији у свом послу, то јест имају дужи радни стаж, то делатности професионалне оријентације и саветовања, као и сарадњу са другим институцијама процењују као мање значајне. Остале корелације између трајања радног стажа и значаја који се придаје појединим делатностима нису статистички значајне.

Перцепција времена које је потребно посветити обављању појединих делатности

Настојали смо да сагледамо и како би психолози сами организовали своје радно време, тј. којим делатностима би посветили више времена, а које би делатности редуковали. Прегледом табеле 3. уочава се да испитаници из нашег узорка нису ни за једну од понуђених делатности испољили жељу да у њој проводе знатно више времена (што би био просечан скор од 4.5 до 5). У случају наредних седам делатности, школски психолози су испољили жељу да у њима проводе нешто више времена (просечан скор 3.5 до 4.5): *професионално усавршавање, индивидуално и групно саветовање ученика, конципирање и спровођење превентивних програма, сарадња с родитељима, помоћ у учењу и подршка развоју, психолошка процена и конципирање и извођење истраживања у оквиру школе*. За највећи број делатности, испитаници су се изјаснили да желе да у њима проводе исто времена као и до сада (просечан скор 2.5 до 3.5): *професионална оријентација и саветовање, сарадња са другим институцијама, евалуација сопственог рада, организација едукација за друге запослене, рад на школским пројектима, пружање консултативних услуга, развој инклузивне праксе и израда ИОП-а, обучавање наставника приправника, самовредновање рада школе, руковођење/учествовање у раду стручних тела школе*. На крају, за три делатности испитаници су проценили да у њима желе да проводе нешто мање времена (скор између 1.5 и 2.5): *израда/учење у изради наставних планова и програма, израда Извештаја о раду, израда/учење у изради годишњег плана рада школе, школског програма и развојног плана школе*.

Упоредним прегледом табеле 1. и табеле 3. уочљиво је да с опадањем процењене значајности сваке од делатности опада и време које испитаници желе да проводе у наведеној делатности. Тако су једине три делатности за које су испитаници проценили да су умерено значајне управо једино оне у којима желе мање да се ангажују него до сада.

Поред тога, радни стаж статистички значајно негативно корелира са временом које школски психолози желе да проводе у професионалној ори-

Како школски психолози у Србији виде своју професионалну улогу?

јентацији ($r: -0.249, p < 0.05$), док време које желе да проводе у другим делатностима није значајно повезано са трајањем радног стажа. Овај налаз може се довести у везу са претходним налазом о томе да психолози са дужиим радним стажом професионалну оријентацију узимају као мање значајну делатност од оних који имају мање стажа.

Табела 3: Време које психолози желе да проводе у свакој од делатности

Делатност	M	SD	Min.	Max.
Професионално усавршавање	4.01	.89	1	5
Индивидуално и групно саветовање ученика	4.00	.82	2	5
Конципирање и спровођење превентивних програма	3.92	.84	2	5
Сарадња са родитељима	3.76	.73	2	5
Помоћ у учењу и подршка развоју	3.70	.80	2	5
Психолошка процена (процена способности, особина личности и сл.)	3.67	.85	1	5
Конципирање и извођење истраживања у оквиру школе	3.58	.88	2	5
Професионална оријентација и саветовање	3.34	.73	1	5
Сарадња са другим институцијама (центар за социјални рад, факултет и сл.)	3.34	.60	2	5
Евалуација сопственог рада	3.23	.58	2	5
Организација едукација за друге запослене	3.20	.88	1	5
Рад на школским пројектима	3.20	.99	1	5
Пружање консултативних услуга	3.21	.81	1	5
Развој инклузивне праксе и израда ИОП-а	3.18	.88	1	5
Обучавање наставника приправника	3.08	.69	1	5
Самовредновање рада школе	2.71	.93	1	5
Руковођење/учествовање у раду стручних тела школе	2.66	.77	1	5
Израда/учешће у изради наставних планова и програма	2.43	.89	1	5
Израда извештаја о раду	2.43	.85	1	4
Израда/учешће у изради годишњег плана рада школе, школског програма и развојног плана школе	2.42	.96	1	5

Перцепција делатности које су специфичне за школске психологе

Како би се употпунио увид у то како школски психолози опажају своју професионалну улогу, од њих је тражено да издвоје делатности које сматрају окосницом рада психолога у школи а које не могу да обављају други

стручни сарадници. Испитаници су имали прилике да се изјасне за онолико делатности колико сматрају да је потребно, а оне које нису одабрали третиране су као делатности које могу да обављају и други стручни сарадници, пре свега педагози. Из анализе су искључене делатности: *самоевалуација* и *професионално усавршавање* које су по дефиницији специфичне за сваку професију. Испитаници су се у просеку определили за четири делатности (минимално за једну, а највише за свих осамнаест понуђених делатности, а стандардна девијација је износила 2.91).

Табела 4: Делатности за које испитаници сматрају да су специфичне за психологе

Делатност	f	%
Психолошка процена	103	98,1
Индивидуално и групно саветовање	55	52,4
Пружање консултативних услуга	43	41,0
Израда извештаја о раду школе	34	32,4
Конципирање и спровођење превентивних програма	34	32,4
Рад на школским пројектима	32	30,5
Професионална оријентација и саветовање	30	28,6
Сарадња са родитељима (едукација и саветовање)	20	19,0
Конципирање и спровођење истраживања у оквиру школе	17	16,2
Развој инклузивне праксе и израда ИОП-а	17	16,2
Помоћ у учењу и подршка развоју	12	11,4
Организација едукација за друге запослене	7	6,7
Сарадња са другим институцијама (факултет, центри за соц. рад и сл.)	5	4,8
Самовредновање рада школе	5	4,8
Израда годишњег плана, школског програма, развојног плана школе	4	3,8
Обучавање наставника приправника	3	2,9
Руковођење и учешће у раду стручних тела, актива, тимова	3	2,9
Израда наставних планова и програма	2	1,9

Као што се може видети из табеле 4, готово сви испитаници су као делатност специфичну за професију психолога издвојили *психолошку процену*, а преко половине испитаника сматра да су *индивидуално и групно саветовање* активности које компетентно може да обавља само психолог. Следи *пружање консултативних услуга*, које 40% испитаника опажа као делатност која је у надлежности школског психолога. Остале делатности су мање заступљене, а то посебно важи за делатности као што су *израда*

наставних планова и програма, руковођење и учешће у раду стручних тела, актива, тимова, обучавање наставника приправника, као и израда Годишњег плана, Школског програма, Развојног плана школе. Неке од ових делатности, посебно оне везане за планове, програме и наставу, традиционално су повезане са улогом педагога и њиховим образовањем.

Дискусија и закључак

Приказани резултати показују да школски психолози у нашој средини највећи значај придају следећим делатностима: *индивидуално и групно саветовање, професионално усавршавање, сарадња са родитељима и помоћ у учењу и подршка развоју ученика.* У складу са тенденцијама које су уочене и у другим истраживањима (Glaesel, 2003), није било делатности које су испитаници окарактерисали као незначајне или мало значајне. Што се тиче најзначајније делатности, највећи проценат испитаника определио се за *индивидуално и групно саветовање.* Уочљиво је да се психолози, када је у питању значајност појединих делатности, опредељују махом за оне које су најдиректније повезане са традиционалном улогом психолога у школама у нашој средини, а које су новим Правилником о раду дефинисане као стручни послови психолога. Мању важност приписују делатностима које су везане за израду различитих докумената, планова и програма, као и за учешће у тимовима и руковођење тимовима, а за које у Правилнику нису наведене специфичне разлике у односу на педагоге и њихову улогу.

Психолози, без обзира на трајање радног стажа као индикатор радног искуства, углавном једнако и високо вреднују готово све наведене делатности. Изузетак је податак да испитаници са више радног стажа у струци мање вреднују делатности професионалне оријентације и сарадњу са другим институцијама. Могуће је да је захтев за отварањем школе и сарадњом са припадницима других институција релативно нова тенденција која испитаницима са дужим стажом представља додатно оптерећење. Када је у питању професионална оријентација, можемо само да претпоставимо да ова делатност није подједнако заступљена у свим школама и да се сарадници са дужим радним искуством више оријентишу ка традиционалним психолошким делатностима (процена или саветовање). Такође, пошто је професионална оријентација захтевна активност, могуће је да је временом дошло до засићења психолога у обављању ове делатности.

У домену испитивања жеље психолога за одређеним степеном ангажмана у различитим областима, уочавамо да се неки од налаза поклапају са добијеним у другим истраживањима. То се пре свега односи на то да психолози желе да проводе више времена у индивидуалном и групном саветодавном раду (Agresta, 2004, Gilman & Gabriel, 2004) и да групно и

индивидуално саветовање постају све заступљеније делатности уз консултације и едукацију (Curtis, 1999 према Agresta, 2004). Оно што је, међутим, карактеристично за нашу средину јесте да су психолози изразили жељу да посвете нешто више времена психолошкој процени у односу на досадашњи период. Последњих година истраживања у свету указују на то да психолози желе да се мање ангажују у процени и писању извештаја, а више у другим делатностима (Anthun, 1999; Carey 1995; Levinson, 1990 према Watkins и сар., 2001, Agresta, 2004). Психолози код нас, заправо, изражавају жељу да проводе мање времена само у оним делатностима које су у нашој средини уобичајене делатности најчешћег другог стручног сарадника – педагога (израда планова и програма). Често ове делатности готово у потпуности постају обавеза стручних сарадника, уместо да их обављају тимови у школама, па је то вероватно и разлог жеље психолога да се на том пољу мање ангажују. Када су у питању традиционалне делатности психолога у нашој средини, психолози у њима желе или да се више ангажују или да оне остану на истом нивоу, што указује на то да психолози сматрају да њихов рад треба да се заснива пре свега на оним делатностима за које су добили специфично образовање и обуку.

Важан налаз је да школски психолози желе да више времена посвете професионалном усавршавању, што се може довести у везу са постојећим променама у образовању које захтевају повећани ангажман психолога у многим областима (инклузија, самовредновање школа, развојно планирање, сарадња са локалном заједницом, здравственим и системом социјалне заштите и сл.). С друге стране, приметан је недостатак адекватне едукације која би биле понуђена психолозима из праксе и усклађена с њиховим потребама. На пример, прегледом Каталога програма стручног усавршавања наставника, васпитача, стручних сарадника и директора за школску 2010/2011. годину, уочљиво је да не постоји област која би била намењена превасходно стручним сарадницима.

Утврђене разлике међу испитаницима у зависности од њиховог радног искуства показују да искуснији психолози желе да мање времена посвећују професионалној оријентацији. Сличан налаз је добијен и за процену значајности ове делатности, што додатно указује на то да психолози са више радног искуства доживљавају професионалну оријентацију као мање значајну и неприоритетну делатност рада. Међутим, Закон о основама образовања и васпитања из 2009. године у члану 119. истиче међу задацима стручног сарадника и онај који се односи на помоћ ученицима у развијању професионалне каријере. У случају психолога као стручног сарадника, овај задатак свакако обухвата професионалну оријентацију и саветовање. Можемо само да претпоставимо да је овако значајна и сложена делатност психолога веома захтевна из перспективе многих стручних сарадника, да захтева ресурсе

које не поседују, као што су одговарајући мерни инструменти и обука за њихово коришћење. Такође, ово је делатност која се по својој обухватности може упоредити са психолошком проценом по упису у основну школу.

Када је реч о делатностима које према мишљењу самих психолога само припадници ове професије могу да обављају потпуно компетентно, *психолошку процену* су готово сви испитаници окарактерисали као специфично психолошку делатност. Ови налази су у складу са традиционалном представом о психолозима као онима који врше процену и предлажу третман, али и са препорукама о стручним пословима на којима, према новом правилнику, психолог заснива свој рад. Поједина инострана истраживања указују на то да психолози и даље највећи део времена проводе у психометријском тестирању и писању извештаја, а потом у консултацијама са наставницима и особљем, а много мање у индивидуалном раду са децом (Agresta, 2004).

У истом истраживању је утврђено да су три групе професионалаца чије се улоге унеколико преклапају (социјални радници, школски саветници и психолози) сагласне у ставу да је једина делатност која је примерена искључиво психолозима психометријско тестирање. У свим осталим делатностима има више преклапања улога, према мишљењу све три групе стручњака (Agresta, 2004). У нашој средини, до преклапања улога најчешће долази са педагогом као стручним сарадником у школи. Из података који су добијени, јасно је да психолози у изузетно малом проценту као специфичне за психолошку професију наводе оне делатности које повезујемо са традиционалном улогом педагога (као што су обучавање наставника, израда планова и програма), али и све административне послове (писање извештаја, руковођење телима школе и сл.). Занимљив налаз је да се тек нешто више од половине испитиваних психолога изјашњава да је *групно и индивидуално саветовање*, што је иначе и највреднованија делатност школских психолога, уједно и делатност искључиво специфична за психологе. Такође, нови правилник прецизира психолошко саветовање као стручни посао који је специфичан за психолога, а остварује се у доменима тешкоћа у учењу, развојних, емоционалних и социјалних тешкоћа, проблема прилагођавања и проблема у понашању.

На основу добијених резултата може се закључити да школски психолози који су учествовали у овом истраживању као најзначајније делатности у свом раду перципирају управо оне делатности које су у Правилнику о програму свих облика рада стручних сарадника из 2012. године наведене као специфични стручни послови за психологе у образовању. Уједно то су делатности којима испитивани школски психолози желе да посвете највећи део радног времена. С обзиром на то да је ово истраживање реализовано пре усвајања новог Правилника о раду, овакви резултати показују да нови

Правилних одговара актуелним потребама школских психолога, и то у дво-струком смислу: (1) кроз препознавање стручних послова психолога и (2) кроз омогућавање избора приоритета рада.

Може се констатовати да активности које се тичу учествовања и руковођења различитим стручним телима у школама представљају за школске психологе мање привлачно поље ангажовања, што доводи у питање њихову спремност да буду агенси промена у институцијама у којима раде. То је уједно значајан аспект професионалне улоге који се психолозима додељује у реформи образовања која је у току, где би задатак струке био да подстиче имплементацију промена и учествује у свим њеним сегментима. С друге стране, охрабрујући је податак да школски психолози желе да више времена посвете сопственом професионалном усавршавању јер ће једино тако моћи да на прави начин буду подршка инклузивном образовању, као и другим важним изазовима са којима се наш образовни систем суочава.

У светлу налаза добијених у овом истраживању, потребно је радити на реформисању основног образовања и побољшању понуде за професионално усавршавања школских психолога како би се они оспособили за обављање оних делатности које су до сада биле мање заступљене (на пример, област професионалне оријентације и стратешког развојног планирања), како би се оснажили да постану агенси промена и како би били спремнији да одговоре на све постављене изазове.

Постојеће истраживање ограничено је чињеницом да се на основу добијених резултата не може закључивати о разлозима због којих испитаници одређене делатности сматрају значајнијим или мање значајним, као и из којих разлога желе да у појединим делатностима буду више, односно мање ангажовани. На пример, потребно је додатно истражити разлоге због којих психолози у основним школама показују мању заинтересованост за руковођење и учествовање у раду тимова у школи. Да би се осветлили овакви аспекти улоге психолога, неопходно је уз квантитативну применити квалитативну методологију истраживања.

Напомена: Рад је део пројекта „Идентификација, мерење и развој когнитивних и емоционалних компетенција важних друштву оријентисаном на европске интеграције“, број 179018 који подржава Министарство науке Републике Србије

Литература

- Agresta, J. (2004): Professional role perceptions of school social workers, psychologists, and counselors, *Children & Schools*, Vol. 26, No. 3, 151-163.
- Ashton, R. and Roberts, E. (2006): What is valuable and unique about the educational psychologist?, *Educational psychology in practise*, Vol. 22, No. 2, 111-123.
- Curtis, M. J. Hunley, S. A. & Grier, J. E. C. (2004): The changing face of school psychology: Trends in data and projections for the future, *School Psychology Review*, Vol 33, No. 1, 49-66.

- Ehrhardt-Padgett, G. N., C. Hatzichristou, Kitson, J. i J. Meyers (2004): Awakening to a New Dawn: Perspectives of the Future of School Psychology, *School Psychology Review*, Vol 33, No. 1, 105-114.
- Gilman, R. & Gabriel, S. (2004): Perceptions of school psychological services by education professionals: Results from multi-state survey pilot study, *School psychology review*, Vol. 33, No. 2, 271-286.
- Glaesel, B. (2003): What are the demands of school psychological work, and how do Danish School Psychologists see Themselves? retrived February 28, 2011 from the World Wide Web, <http://www.nepes.eu/index.php?q=node/362>
- Ковач-Церовић Т. (2010): Школски психолози као агенси промене у школи, 58 Научно-стручни скуп психолога Србије: „Здрав појединац-здрavo друштво“, Златибор, 25-29 мај, Друштво психолога Србије, Београд, књига резимеа, стр. 34-36.
- NASP (2010): National Association of School Psychologists Model for Comprehensive and Integrated School Psychological Services, *School Psychology Review*, Vol 39, No. 2, 320-330.
- NEPES (2010a): What do Psychologists in the Educational System, retrived November 15, 2010 from the World Wide Web, http://www.nepes.eu/files/NEPES%20PPP%20What%20do%20Psychologists%20do%20in%20the%20Educational%20System_0_0.pdf
- NEPES (2010b): Education, Training, Professional Profile and Service of Psychologists in the European Educational System, retrived January 15, 2012 from the World Wide Web, <http://www.nepes.eu/files/EN%20VERSION%20ESPIL%20PAPER.pdf>
- Петровић, Д. и Димитријевић, Б. (2011) Конструкција инструмента за испитивање самоперцепције положаја и улоге психолога у образовању, 59. Научно стручни скуп психолога Србије, стр. 93. Сокобања, 1.- 4. јун, 2011.
- Petrović, D. and Jovanović, V. (2011) Positioning Of School Psychologist: Someone Who “Solves The Problem”. *The 12th European Congress of Psychology*, pp. 183, Turkey, Istanbul, 04-08 July 2011.
- Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника, Просветни гласник, бр. 5/12.
- Watkins, M. W., Crosby, E. G. & Pearson, J. L. (2001): Role of the school psychologist, *School psychology international*, Vol. 22(1), 64-73.
- Закон о основама система образовања и васпитања, Службени гласник РС бр. 12/72/2009

Подаци о ауторима:

Данијела Петровић је доцент је на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду где држи курсеве Школска психологија, Интеркултурално образовање, Комуникацијске вештине и Медијација. Објавила је више монографија и научних радова у међународним и домаћим часописима. Национална је координаторка ТАЛИС пројекта, email: dspetrov@fbg.ac.rs

Бојана Димитријевић, предаје психологију у Земунској гимназији. Студент је докторских студија на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду, email: bojana.dim@gmail.com